

VINCO KUDIRKOS „KANKLĖS“ – PIRMASIS HARMONIZUOTŲ LIETUVIŲ LIAUDIES DAINŲ RINKINYS

ŽIVILĖ RAMOŠKAITĖ

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas

Straipsnio objektas – Vinco Kudirkos parengtas harmonizuotų lietuvių liaudies dainų rinkinys „Kanklės“.

Darbo tikslas – minint Vinco Kudirkos 150-ąsias gimimo metines, iširti šio rinkinio atsiradimo prielaidas ir turinį, iškelti jo teigiamas savybes, istorinę reikšmę, taip pat aptarti trūkumus.

Tyrimo metodai – istorinis, analitinis, interpretacinis.

Žodžiai raktai: Vincas Kudirka, muzikinis folkloras, harmonizuota lietuvių liaudies daina, lietuvių muzikos istorija.

Ižanginės pastabos

Minint Vinco Kudirkos 150-ąsias gimimo metines, verta įdėmiau pažvelgti į jo muzikinę veiklą, kuri nepriklausomybę atkūrusios Lietuvos muzikologinėje literatūroje menkai tyrinėta arba išsamiau visai netirta. Tai ypač pasakytina apie jo parengtą harmonizuotų liaudies dainų rinkinį, pavadintą „Kanklėmis“.

Tilžėje išleistas Vinco Kudirkos liaudies dainų rinkinys vyrų chorui „Kanklės“ (I d. – 1895, II d. – 1899) laikomas pirmuoju publikuotu harmonizuotų liaudies dainų rinkiniu lietuvių muzikos istorijoje. Iki jo pasirodymo atskirų lietuviškos muzikos leidinių nebuvo, o ir profesionalioji muzikos kūryba žengė tik pirmuosius žingsnius. XIX a. pabaigoje liaudies dainas ėmė harmonizuoti vargonininkai (tai Mykolas Ravevičius-Račas, Juozas Dryja-Visockis, Juozas Kalvaitis), tačiau jų dainos, išskyrus kelias, paskelbtas periodikoje, nebuvo išleistos (Mikėnaitė 1972: 6–8). Todėl Kudirkos „Kanklės“ prilygo naujos eros pradžiai: leidinį entuziastingai sutiko atbudusi inteligentija bei kiti šviesesni lietuvių bendruomenės sluoksniai. Chorinių dainų reikėjo ir lietuviškiems vakarams.

Žvelgiant iš šių dienų perspektyvos matyti, jog šis leidinys nebuvo tobulas: jis turi daug privalumų, tačiau nemaža jame yra ir trūkumų. Prie pastarųjų pirmiau-

„Kanklių“ I dalies titulinis puslapis
LLTI bibliotekos retų spaudinių skyriaus egzempliorius

sia priskirtume dalies harmonizuočių profesionalumo, o kalbant apie leidinio visumą – tautinio savitumo stygių. Liaudies melodijoms sukurtas harmoninis pritarimas dažnai prasilenkė su vidine melodijų sandara: užuot išryškines, dažnai ją iškraipė. Tai pastebėjo dar Mikalojus Konstantinas Čiurlionis, kelias Kudirkos „Kanklių“ dainas po kurio laiko harmonizavęs iš naujo, nusirašęs tik jų melodijas (Landsbergis 1986: 34, 47, 162). Tačiau Kudirkos rinkinio harmonizuočių trūkumai buvo nulemti to meto lietuvių muzikos būklės ir negali paneigti jo atlikto darbo reikšmės. Rinkinys suvaidino svarbų istorinį vaidmenį, sąlygojo tolesnę profesinės lietuvių muzikos raidą. „Kanklės“ atkreipė muzikų dėmesį į liaudies dainas ir tapo atspirties tašku kitiems kompozitoriams – Juozui Naujaliui, Česlovui Sasnauskui, M. K. Čiurlioniui, ne tik išstobulinusiems liaudies dainų harmonizavimo būdus, bet ir sukūrusiems reikšmingų autentiškos muzikos kūrinį.

Straipsnyje aptarsime, kokiais keliais Kudirka atėjo prie liaudies dainų, kas paskatino jį imtis „Kanklių“ leidybos ir liaudies dainų harmonizuočių, ištirsime, ką atskleidžia įdėmesnis žvilgsnis į šį pirmąjį harmonizuotų dainų leidinį.

Vincas Kudirka ir muzika

Visi, pažinojusieji Vincą Kudirką, liudija jį buvus labai muzikalų. Biografaui mini, jog eidamas dešimtus metus, pradėjęs lankyti Paežerių pradžios mokyklą, jis jau turėjo savo darbo smuiką, kuriuo nuolat grodavo. Įstojęs į Marijampolės gimnaziją, Kudirka greitai pasižymėjo kaip neeilinis gimnazistas. Jis buvo aktyvus muzikos mėgėjas, gimnazijos orkestre grojęs smuiku ir dainavęs chore gražaus tembro tenoru. Amžininkai pasakojo, jog gimnazijoje jis pramoko groti ir violončele bei keliais pučiamaisiais instrumentais (Žilevičius 1950: 21). Pasak Vaižganto, jis šoko, dainavo, grojo, o pramokęs natų rašto, tapo „dainų vedėjas ir dirigentas“ (Vaižgantas 1929: 5–6).

Gimnazijoje Kudirka buvo mėgstamas už švelnų būdą, polinkį į literatūrą ir poeziją, muzikalumą, elegantišką išvaizdą ir gebėjimą gražiai bendrauti. Marijampolės gimnazijos oficiali dėstomoji kalba buvo rusų, tačiau ir gimnazija, ir miestelio inteligentija buvo persiėmusios lenkiškosios kultūros dvasia (Vaitiekūnienė 1989: 7–10). Su ja identifikuosis ir Kudirka, kalbėjęs lenkų kalba, rašęs eiles, grojęs lenkišką muziką. Ypač didelį poveikį gimnazijoje jam padarė lenkų romantizmas. Pasak Vytauto Kavolio, prie lenkų kultūros Kudirką traukė „ne vien jos kur kas talpesnė intelektualinė įkrova negu tuometinės lietuvių kultūros, bet ir socialiniai santykiai“ (Kavolis 1997: 47).

Tačiau vidinis ryšys su ankstyvoje vaikystėje jį supusia lietuviška aplinka ir gyveniena niekada nebuvo visiškai nutrūkęs. Širdies gilumoje tebegyveno ir motinos jam labai gražiai dainuotos liaudies dainos. Iš jos Kudirka buvo paveldėjęs polinkį muzikai, apie kurį sakė: jei esąs muzikantas, tai „motinos kaltė“ (Vaitiekūnienė 1989: 7).

Po kurio laiko sąmoningo apsisprendimo aktu atkūręs savąją lietuvišką tapatybę, tapęs vienu iš tautinio atgimimo ideologų, Kudirka sugrįžo ir prie liaudies dainų. Sugrįžo prie jų ne vien dėl to, jog tautosaka, kaip ir kalba bei istorija, buvo paremtas visas tautinės kultūros kūrimo projektas, bet ir dėl to, kad liaudies dainelių muzika ir žodžiai, ypač kelių, labiausiai jo mėgstamų, iš tiesų jaudino, o neretai ir guodė jo jautrią, romantišką sielą. Muzika jam buvo svarbi būties dalis, įprasminusi laisvas nuo darbų gyvenimo akimirkas. Juozas Žilevičius mini, kaip dar būdamas studentas, atvažiavęs pas dėdę į Zapyškį, Kudirka muzikuodavo su kunigu Barkausku, grojusi smuiku. „Jiedu ištisas valandas grieždavo, sustatydami, nors ir mėgėjiškai, įvairius dainelių ir giesmių duetus“ (Žilevičius 1950: 22). Apie jo pomėgį muzikuoti yra rašiusi ir suomių rašytoja Maila Talvio, lankiusis Plokščiuose pas Kriaučiūnus ir ten 1894 metais susipažinusi su Kudirka, kai jis dirbo daktaru Šakiuose. Ji pasakoja, jog mėgstamiausias daktaro kompozitorius esąs Verdis, Wagnerio jis nemėgsta. Tačiau labiausiai rašytoja pabrėžia jo pomėgį groti smuiku: daktaras niekada nebūdavęs toks nuostabus, kaip tada, kai grodavęs. Muzika jis pasakydavęs tai, ko niekada neišreikšdavęs žodžiais. Kartais jis grodavęs kambaryje vienas, o kartais – jų draugijai sode po ąžuolu (Lietuvių rašytojai 1987: 304).

Harmonizuotų liaudies dainų publikavimas: kontekstas ir tikslai

Pradėjęs 1889 metais redaguoti „Varpą“, Kudirka greta publicistinių tekstų jame ėmė spausdinti ir lietuvių liaudies dainas. Jau pirmajame numeryje jis paskelbė atsišaukimą, raginantį visus, kas geba, jas užrašinėti, pateikiant ne tik poetinį dainos tekstą, bet ir melodiją. Tai darė ir pats Kudirka, tik, deja, folklorinių jo užrašų, kur būtų dainos su melodijomis, nėra išlikę. 1899 m. sausio 21 d. laiške leidėjui Petruui Mikolainiui Kudirka apie tai visai konkrečiai rašė: „Tarp kitų darbų esmi užsiėmęs rinkimu apskritai lietuviškų melodijų ir jau turiu surinkęs beveik 100 dainų. Ketinu to veikalo padaryti 2 knygas: vieną su gaidomis, kitą – su tekstais prie tų gaidų. Būtų tai nė šio, nė to dalykas, ypač kad randu dainų, da niekur neužrašytų“ (Kudirka 1990: 852).

Kudirkos veiklos metodika buvo pozityvizmas, kurio jis išmoko Varšuvoje ir kuriu vadovavosi redaguodamas „Varpą“. Pasak V. Kavolio, jis sąmoningai sekė „lenkiškais pavyzdžiais, nors ir stipriai pasisakydamas prieš lenkų taktiką lietuviškojo judėjimo atžvilgiu“ (Kavolis 1997: 49). Lenkijoje įsibėgėjęs liaudies dainų rinkimo, publikavimo ir chorinio dainavimo sąjūdis Kudirkai teikė ne vieną sektiną pavyzdį.

„Varpe“ Kudirka skelbė harmonizuotas dainas, nes siekė, kad lietuviai, ėmę skaityti caro valdžios tebedraudžiamą lietuvišką spaudą, turėtų ir savos tautinės muzikos, kurią dainuotų per vakarėlius ir koncertus (šiam reikalui jis, kad ir būdamas tik muzikos mėgėjas, ėmėsi kurti kūrinius fortepijonui bei smuikui). Beje, gali kilti klausimas, kodėl dainas jis norėjo skirti vyrų chorui, o ne daug populiarešiam – mišriam. J. Žilevičius teigia, kad vyrų choro specifiką jis geriau išmanęs, nes pats buvo dainavęs vyrų choruose (Žilevičius 1950: 22, 24).

Kai liga ir silpstanti sveikata paskatino Kudirką susirūpinti savo raštų likimu, jis nusprendė, jog būtų naudinga atskiru leidiniu išleisti ir dainas. Laiške, rašytame iš Krymo 1895 m. kovo 29 d. varpininkų komitetui, skaitome: „atėjo man į galvą padaryt tvarką su savo raštais, nesa, ilgai belaukiant, gali jie persent, o galiu ir pats nesusipėt – neilgas juk mano ir gyvenimas. Labai man paranku, jeigu apsimate šį tą iš mano veikalėlių atspausdinti.“ Pateikdamas spausdintinų kūrinių sąrašą, jis mini ir „Varpe“ skelbtas dainas „ant 4 balsų“ ir prideda tokią pastabą: „Šitas dainas norėtų išleisti Noveskis, tik nežinau, ar jis sutiks ant mano sąlygų. Laukiu nuo jo atsakymo“ (Lietuvių rašytojai 1987: 56).

Atsakyta, regis, buvo greitai, nes jau po mėnesio, gegužės 3 dieną, tam pačiam komitetui Kudirka rašo, kad yra gavęs iš leidėjo dainų korektūrą: „Dainas su balsais nori išleisti Noveskis ir jau prisiuntė man korektą dainų, prašydamas, kad dar pridėčiau keletą NN. Pridėt reikia ir turiu medegos, tik tą medegą, anais metais rengiant Maskvoje koncertą, nusiunčiau ant vardo Račiūno (jis manęs prašė) ir iki šios dienos negaliu nuo jo savo natų išgriebt. Per tai negaliu nė korektos atlikt. Ar negalėtumėte priverst R[achiūną], kad man sugražintų natas?“ (ten pat: 58).

Ar šis prašymas buvo įvykdytas, nežinia, tačiau „Kanklių“ I dalis su 18 dainų pasirodė tais pačiais 1895 metais. Visos rinkinio dainos skirtos vyrų chorui, išskyrus vieną solinę su fortepijono pritarimu ir antrą – solo su choru. Dešimt rinkinio dainų harmonizavo lenkų muzikai – W. Rzepko, A. Polińskis ir S. Niedzielskis, kitos

aštuonios pateiktos be autorystės nuorodų. Galima prielaida, jog pastarąsias dainas harmonizavo pats Kudirka, galbūt kieno nors padedamas. Mat tarp jų yra rinkinio rengėjo itin mėgtos dainelės – „Sėjau rūtą“, „Ant kalno karklai“, „Močiute mano“, „Šeriau žirgeli“ (žr. žemiau) ir kitos. Beje, kaip tik šios aštuonios dainos, gal dar W. Rzepko harmonizuota „Ko liūdi, putinėli“, bene labiausiai išpopuliarėjo iš viso „Kanklių“ rinkinio, o kelios iš jų buityje tebedainuojamos iki šiol (žinoma, be harmoninio pritarimo, kuris buvo gana schemiškas, su nuolat išnyrančiais bažnytinėms giesmėms būdingais akordų junginiais).

Šeriau žirgeli.

išlėto. Skubiai.

mv Sė - ri - au žir - ge - lį per ne - dė - lė lę Kad a - tē - jo su - ba - tē - lē
O kad aš jo - jau per vno - švės dva - ra Čiul - ba ul - ba pau - kėte - liai

Vėl išlėto.

p sa - vo bė - ra žir - ge - lį pa - mu - stra - vo - jau.
ža - liam vy - šnių so - de - lyj' tai gra - žiai gie - da.

<p>1. Šeriau žirgeli per nedėlėle. Kad atėjo subatėlė, savo bėrą žirgeli Pamustravojau.</p> <p>2. Vai žirge, žirge, žirgeli mano! Ar nuneši manę jauną per pusantro stundelio Simtą mylelių?</p> <p>3. Vai berne, berne, berneli mano! Aš nunešiu tavę jauną per pusantro stundelio Simtą mylelių.</p>	<p>4. O kad aš jįjau per vuošvės dvara. Čiulba ulba paukštėliai žaliam vyšnių sodelyj. Tai gražiai gieda.</p> <p>5. Vai vuošve vuošve, vuošve močiute! Kas tai ten do paukštėliai, žaliam vyšnių sodelyj Teip gražiai gieda?</p> <p>6. Vai žente, žente, žente suneli! Tai ne gieda paukštėliai, tiktai mano dukrelė Teip gailiai verkia</p>	<p>7. Vai ko ji verkia, liamentavoja? Ar ne sėtos rutelės? ar ne pintas vainikas, Ar ne neaištas?</p> <p>8. Vai žente, žente, žente suneli! Jau pasėtos rutelės, jau mupintas vainikas, Jau nunesiotas.</p>
--	--	---

1899 metais buvo išleista „Kanklių“ II dalis su 24 dainomis. Šioje dalyje, panašiai kaip pirmojoje, viena daina yra solinė, skirta balsui su fortepijono pritarimu, visos kitos – vyrų chorui. Dvidešimt dainų harmonizavo lenkų muzikai, be W. Rzepko ir A. Polińskio, atsirado du nauji autoriai – P. Maszyńskis ir M. Biernackis. Dar tris dainas harmonizavo S. Lapinskas (natose parašytas toks lietuviškas pavardės variantas, nors Žilevičius, neaišku kuo remdamasis, rašo – Lapinskis). Viena daina, pati pirmoji – „Vai, aš pakirsčiau“ (beje, jos melodija – klasikinis minorinio atspalvio monodijos pavyzdys), paskelbta be harmonizuotojo pavardės.

Dainų harmonizavimu Kudirka rūpinosi pats, tiesiog siuntinėjo minėtiems lenkų muzikams lietuvių liaudies melodijas. Dar 1889 metais „Lutnios“ dainininkų draugija buvo paskelbusi ir lietuviškų dainų vyrų chorui konkursą, kuris buvo reklamuotas įvairiuose lenkiškuose laikraščiuose ir tarp lietuvių inteligentų, tačiau lietuvių muzikai į jį neatsiliepė (Kudirka 1990: 443). Rengdamas spaudai „Kanklių“ antrąją dalį, apie savo rūpesčius Kudirka pasakojo leidėjui P. Mikolainiui: „Turiu jau pusę medžiagos

rankose, o kita pusė išsiuntinėta Varšuvos kompozitoriams harmonizuoti dainų. Jeigu visi viską prisiųs, tai bus 25 numeriai, tarp kurių bus viena daina solo su fortepijono pritarimu ir dvi ilgos dainos su variacijomis. Jeigu daugiau nepriųstų net niekas nieko, tai ir tą medžiagą, kurią turiu, galima spausdinti – užteks: yra 9 numeriai, tarp kurių anodvi ilgosios dainos ir ta su fortepijono pritarimu“ (Kudirka 1990: 842). Sprendžiant iš galutinio II sąsiuvinio turinio, žadėtieji kūriniai buvo atsiųsti. Leidinio rengimo smulkmenas su leidėju Kudirka laiškuose aptarinėjo dar nesyk. Iš 1899 m. sausio 21 d. laiško sužinome, kada spaustuvė baigė rinkti natas. Kudirka rašo: „Tai jau „Kanklės II“ užbaigtos. Užvakar išsiunčiau korektą paskutinių dviejų dainų ir turinį. Peržiūrėjau visus pirmiau atspausčius lapus – klaidų neužtikau, taip kad ši dalis II bus, galima sakyti, visai be klaidų, jei tiktai pataisys vienintelę klaidą paskutiniame puslapyje. Užsilikusi kokia klaidelė tekste nieko nekenkia – ir čia svarbių klaidų nėra visai. Laimingo pasisekimo tam naujam Tamistos išleidimui!“ (ten pat: 851).

Antrojoje dalyje visos 23 įdėtos dainos (24-oji yra kitas 23 dainos variantas solo balsui su fortepijonu) yra autentiškos ir vertingos. Labai įvairios melodikos, skirtingų dermių. Užtenka išvardyti kelias: minėtoji „Vai, aš pakirsčiau“, „Ant tėvelio didžio dvaro“, „Lėk, sakalėli“, „Subatos vakarėlį / mergelė kiemą šlavė“, „Ne bile pievoj“ ir t. t. Tame sąsiuvinyje randame ir dainą „Karvelėli“, kurios melodija liaudiška, tačiau tekstas sukurtas paties Kudirkos. „Žodžiai netikri naujai prirašyti“, – paaiškinama pastaboje po dainos tekstu. Ši „Kanklėse“ paskelbta daina tapo akstinu atsirasti vienam gražiausių XX a. pradžios romansų – Česlovo Sasnausko „Karvelėliui“. Jam kompozitorius panaudojo Kudirkos tekstą, bet sukūrė savą originalią melodiją, kurią iškart po dainos paskelbimo palankiai įvertino M. K. Čiurlionis (Landsbergis 1980: 129).

Lenkų muzikai – Kudirkos pagalbininkai

Kyla klausimas: kodėl dainoms harmonizuoti Kudirka pasirinko šiuos, o ne kuriuos nors kitus lenkų autorius? J. Žilevičius rašo, jog, sumanęs spausdinti dainas, Kudirka nepasitikėjo savo diletantiškais gebėjimais, tad ieškojo muzikos specialistų. Jo draugas Jonas Staugaitis jį buvo supažindinęs su Varšuvos konservatorijos profesoriumi kompozitoriumi W. Rzepko. Vėliau Kudirka susipažino ir su kitais lenkų muzikais, kurie aranžavo ir kūrė dainas Varšuvos „Lutnios“ draugijos chorui (Žilevičius 1950: 24). Studijuodamas universitete, jame dainavo ir pats Kudirka bei dar keli lietuviai (pirmasis lietuvių choras Varšuvoje susibūrė vėliau, 1904 metais, M. K. Čiurlionio iniciatyva).

Surinkus konkretesnių žinių apie Kudirkos talkininkus paaiškėjo, kad jo pažintys nebuvo atsitiktinės: jis kreipėsi į tuo metu žinomus muzikus, savo dalykų profesionalus ir žinovus.

Władysławas Rzepko (1854–1932), harmonizavęs aštuonias dainas, buvo ne tik Varšuvos konservatorijos profesorius, kaip mini Kudirkos biografai, bet ir žymus to meto kompozitorius, dirigentas ir altininkas, parašęs kelis vadovėlius. Jis reiškėsi ir kaip publicistas. W. Rzepko buvo vienas iš minėto „Lutnios“ choro įkūrėjų. Jo

muzika (o jos parašė nemažai – apie 200 dainų chorui, 300 – solo balsui su fortepijonu, tris koncertus violončelei, daug kamerinių kūrinių, mišių) buvo populiarūs XIX–XX a. sandūroje (Encyklopedia 2004: 8 535–536).

Kitas konservatorijos profesorius, Piotras Maszyński (1855–1934), kurio šešios harmonizuotės įdėtos antroje leidinio dalyje, buvo garsus choro dirigentas ir kompozitorius, daugiausia nusipelnęs lenkų chorinei kultūrai ir šio žanro muzikos raidai. Įkūręs „Lutnios“ chorą (1886 m.), P. Maszyński jam vadovavo iki pat mirties. Šis choras pasiekė aukštą meninį lygį ir tapo pavyzdžiu daugybei Lenkijoje jau veikusių ir naujai besiburiančių chorų. P. Maszyński sukūrė ir aranžavo šimtus dainų chorui ir solo balsui su fortepijonu (Encyklopedia 2000: 4 129–130).

Beje, Karolio Estreicherio XIX a. bibliografijoje greta kitų P. Maszyński kūrinių įrašytas 1892 metais išleistas liaudies dainų sąsiuvinis „Lutnia“ vyrų kvartetui, akivaizdžiai patvirtinantis jo tiesioginius ryšius su minėtu choru, o 1896 m. – įvairių kompozitorių dainos ir aranžuotės mišriems balsams „Lirnik“ (Estreicher 1911: 135). Pastarojo leidinio antraštė labai artima Kudirkos „Kanklėms“, pasirodžiusioms metais anksčiau.

„Kanklių“ II dalyje pirmąsyk aptinkame dar vieną autorių, harmonizavusį tris dainas. Tai teoretikas, kompozitorius ir violončelininkas Michał Biernacki (1855–1936). Jis sukūrė instrumentinės muzikos, įvairių transkripcijų, dainų, taip pat kelis teorinius veikalus (Encyklopedia 1979: 1 318).

Aleksanderis Poliński (1845–1916) – žymus XIX a. lenkų muzikos istorikas, aktyviai reiškėsis ir kaip muzikos kritikas. Savo laiku jis buvo išskirtinis lenkų muzikos senienų rinkėjas ir žinovas, rašė straipsnius apie bažnytinę muziką ir jos reformą. Ypač reikšmingas jo veikalas „Lenkų muzikos istorijos apybraiža“ (*Dzieje muzyki polskiej w zarysie*, 1907), taip pat sukūrė religinės muzikos (mišių, giesmių) ir kūrinių chorui (Encyklopedia 2004: 8 145–146). „Kanklėse“ yra septynios jo harmonizuotos dainos. A. Poliński buvo dalyvavęs „Lutnios“ skelbtame konkurse ir laimėjęs antrąją premiją, pasak Kudirkos, „dovaną“ (Kudirka 1990: 443).

Tame konkurse dalyvavo ir pirmąją premiją laimėjo Stanisławas Niedzielskis (1842–1895) – dainininkas, pedagogas, dirigentas ir kompozitorius. Jis buvo žinomas solistas, baritono partijas dainavęs Lvovo, Krokuvos operos teatruose, o nuo 1887 metų – Varšuvos didžiajame teatre. Sukūrė solo ir choro dainų, paremtų liaudies muzika (Encyklopedia 2002: 7 48–49). S. Niedzielskio harmonizuotos keturios dainos, įdėtos Kudirkos rinkinio pirmoje dalyje.

S. Lapinsko pavardė, esanti prie trijų dainelių „Kanklių“ II dalyje, galėtų būti paties Kudirkos slapyvardis. Lenkų muzikos žinynuose ir enciklopedijose tokio ar panašaus asmens rasti nepavyko. Yra žinoma, jog Kudirka, siūsdamas melodijas harmonizuoti, yra pasirašinęs ne tik savo pavardę. Sielodamasis dėl atsidavusių lietuvių kultūrai asmenų stygiaus, jis norėjo lenkų muzikams sudaryti įspūdį, kad Lietuvoje liaudies dainas renka ne vien jis, o yra ir daugiau rinkėjų (Žilevičius 1950: 24). Kudirkos autorystės galimybę paremtų svarus argumentas: S. Lapinsko pavardę matome ir prie daktaro itin mėgtos dainelės „Siuntė mane motinėle“, kurią jis panaudojo fortepijonui skirtame valse „Nemuno vilnys“. Be to, šių dainų

harmonizuotės – labai mėgėjiškos, kiekvienam melodijos garsui pridėjus po akordą. Neretai harmonijos akordų seka – iš mažoro nukrypimas į paralelinį minorą – primena bažnytines giesmes (žr. „Vai tu mano mielas“ 5–6 taktus ir kt.).

Liaudiškas melosas ir klasikinė harmonija

Išvardyti faktai perša mintį, kad Kudirkai pavyko suburti iš tiesų solidžius to meto muzikos kūrėjus ir atlikėjus, kurių kompetencija jis galėjo visiškai pasitikėti. Tačiau susidūrimas su liaudies melodijomis, ypač kito krašto, net ir profesionaliam muzikui yra nemažas išbandymas. Mat daug leidinyje įdėtų dainų melodijų yra paremtos visai kitu mąstymu nei XIX a. populiaros saloninės dainelės, romansai ar apskritai tuo metu kompozitorių kūryboje vyravusi muzikinė mąstysena. Ši mąstysena rėmėsi klasiškinėje muzikoje išsikristalizavusia mažoro-minoro sistema, tuo tarpu liaudies melodijoms būdingas kitoks derminis mąstymas, paremtas jas formuojančių dermės struktūrų santykiais arba vadinamosiomis senosiomis dermėmis. Harmonizuojant šias melodijas, klausia neturėtų jų suvokti mažoro-minoro sistemos rėmuose. Bet iki pat XX a. visas klasiškinės harmonijos mokslas, kuriuo rėmėsi lenkų kompozitoriai, sukurtas kaip tik šios sistemos pagrindu. Beje, J. Žilevičius, kurio rašinys apie Kudirkos muziką buvo cituotas, šios problemos visai nesvarsto. O apie dainas, paskelbtas be pavardės, jis teigia, jog muzikos taisyklių požiūriu jos „yra visiškai tvarkoje“, ir priduria: „Kadangi V. Kudirka nebuvo giliau muzikoj specializavęsis, tai nebūtų galima jam priskirti jų harmonizavimo“ (Žilevičius 1950: 24). Šis teiginys verčia polemizuoti. Minėtos harmonizuotės yra išties mėgėjiškos ne tik dėl schemiško akordų parinkimo, bet ir dėl nenuosekliai vedamų choro balsų, primityvaus vienodai pasikartojančio visuose balsuose ritminio piešinio ir t. t. Grįžtant prie lenkų kompozitorių balsuočių, reikia pasakyti, jog, nepaisant šių autorių harmonijos išmanymo ir meistriško bei išradingo jos naudojimo (ypač tuo pasižymi W. Rzepko ir A. Polińskio harmonizuotės), lietuviškoms melodijoms ši harmonija dažnai visai netiko arba keitė jų tikrąją prigimtį.

Šį teiginį galima iliustruoti kad ir tokiu pavyzdžiu. Sakykime, kai mažorinio atspalvio melodijose dermės 5-asis laipsnis priklauso tonikos trigarsio sferai (arba tai yra trečiasis atramos tonas), jis neretai harmonizuojamas 3-iojo laipsnio minoriniu trigarsiu, nes šis dermės laipsnis išivaizduojamas kaip šio trigarsio tercija. Kitas ypač dažnai vartojamas akordų junginys – dominantės akordas su paaukštintu 7-uju laipsniu ir minorinis trigarsis, kai melodijoje šio paaukštintimo kaip tik nėra. Be to, melodijų viduje kompozitoriai dėl spalvingumo neretai kuria akordų sekas su nukrypimais į kitą tonaciją, o melodijoje tokių nukrypimų visai nėra.

XIX a. liaudies dainų išdailose toks ir panašus harmonijos neatitikimas labai paplitęs ir būdingas anaip tol ne vien harmonizuojant lietuvių liaudies dainas. Panašiai buvo elgiama ir su lenkų liaudies melodijomis.

Kad ir kaip atrodytų keista, tinkamesnis harmonijos apdaras yra tose „Kanklių“ dainose, kuriose lenkų kompozitoriai minėto meistriškumo ir išradingumo pateikia

mažiau. Pavyzdžiui, P. Maszyńskiego harmonizuotose keliose dainelėse, kai atsiskoma spalvingų alteruotų akordų, o vietoj jų pasitelkiami paprasti trigarsiai arba balsų unisonas. Šis kompozitorius ir choro dirigentas, regis, labiau buvo įsiklausęs į folklorinės muzikos prigimtį.

Išvados

Iš to, kas pasakyta, galima daryti kelias išvadas. Kūrybinis santykis su lietuvių liaudies melodijomis reikalavo iš jas harmonizavusių kompozitorių specifinių folkloro žinių ir adekvataus jų suvokimo. Tokių žinių, turint galvoje grynai muzikinę plotmę, tuo laikotarpiu nebuvo ne tik Lietuvoje ir Lenkijoje, bet ir Europoje (pirmieji etnomuzikologijos daigai pasirodė pačioje XIX a. pabaigoje Vokietijoje ir Austrijoje). Taigi minėtiems lenkų kompozitoriams, o juolab muzikos mėgėjui Vincui Kudirkai tai buvo neįveikiamas uždavinys, nes tokiam suvokimui, galime drąsiai teigti, dar nebuvo atėjęs laikas.

Vis dėlto Vinco Kudirkos „Kanklės“ – istoriškai labai reikšmingas leidinys, patikęs plačiajai visuomenei pluoštą liaudies dainų. Iš 42 paskelbtų dainų beveik visos yra autentiškos ir vertingos (vienos – archajiškesnės, kitos – naujesnių laikų), išskyrus kelias neliaudiškos kilmės. Prie pastarųjų priskirtume „Juodas dangus, debesys“, „Linksma pavasario atėjo diena“, abejotino autentiškumo daina „Kol jauns nevedęs buvau“ ir pusiau liaudiška „Karvelėli“.

Taip pat reikšminga, jog didelę dalį dainų harmonizavę lenkų kompozitoriai patikė įvairesnių ir išradingesnių harmonizavimo būdų nei pradžioje minėti lietuvių vargonininkai pavieniuose skelbtuose pavyzdžiuose. Lenkų autorių harmonizuotėse pastebima įvairesnė faktūra, melodijos ir choro tutti derinimas, atskirų choro balsų savarankiškumas ir plastiškas jų vedimas. Pora solinių dainų su fortepijono pritariamu bei dvi strofinės variacinės formos chorinės dainos galėjo tapti pavyzdžiu būsimoms lietuvių kompozitorių liaudies dainų išdailoms.

LITERATŪRA

- Encyklopedia 1979. *Encyklopedia muzyczna*, t. 1, Kraków.
Encyklopedia 2000. *Encyklopedia muzyczna*, t. 6, Kraków.
Encyklopedia 2002. *Encyklopedia muzyczna*, t. 7, Kraków.
Encyklopedia 2004. *Encyklopedia muzyczna*, t. 8, Kraków.
Estreicher Karol 1911. *Bibliografia polska XIX stulecia: Lata 1889–1900*, t. III, Kraków.
Kavolis Vytautas 1997. *Žmogaus genėzė: Psichologinė Vinco Kudirkos studija*, Vilnius.
Kudirka V. 1895. *Kanklės. Lietuviškos dainos 4 balsams (vyriškiems) sutaičytos*, [d.] I, parupino D-ras V. Kudirka, Tilžėje. – 24 p.
Kudirka V. 1899. *Kanklės. Lietuviškos dainos 4 balsams (vyriškiems) sutaičytos*, [d.] II, parupino D-ras V. Kudirka, Tilžėje. – 33 p.
Kudirka Vincas 1990. *Raštai*, t. 2, parengė Aldona Vaitiekūnienė, Vilnius.
Kudirka Vincas 1998. *Muzikos valandos: Kūriniai fortepijonui, sudarė ir parengė Vytautas Landsbergis*, Kaunas.

- Landsbergis Vytautas 1980. *Česlovo Sasnausko gyvenimas ir darbai*, Vilnius.
 Landsbergis Vytautas 1986. *Čiurlionio muzika*, Vilnius.
 Lietuvių rašytojai 1987. *Literatūra ir kalba*, t. XX: *Lietuvių rašytojai laiškuose ir atsiminimuose*, Vilnius.
 Mikėnaitė Rima 1972. *Harmonizuota lietuvių liaudies daina*, Vilnius.
 Tumas Vaižgantas Juozas 1929. Vincas Kudirka, kn.: *Raštai*, t. 13, Kaunas, p. 5–11.
 Vaitiekūnienė Aldona 1989. Vincas Kudirka, kn.: Vincas Kudirka. *Raštai*, t. I, Vilnius, p. 5–41.
 Žilėvičius Juozas 1950. Dr. Vincas Kudirka – pirmoji lietuviškos muzikos kregždė, *Aidai*, Nr. 1, p. 21–27.

KANKLĖS BY VINCAS KUDIRKA AS THE FIRST COLLECTION OF HARMONIZED LITHUANIAN FOLKSONGS

ŽIVILĖ RAMOŠKAITĖ

Summary

The collection of folksongs for the male choir, entitled *Kanklės* and published in Tilsit (1st part – in 1895, 2nd part – in 1899), compiled by a famous figure and ideological leader of the Lithuanian national awakening, writer, publicist and musician Vincas Kudirka (1858–1899) is regarded as the first published collection of the harmonized folksongs in the history of Lithuanian music. Prior to its appearance, there were no separate publications of Lithuanian music, and professional musical composition was also only making its first steps. In the end of the 19th century, attempts of harmonizing folksongs were undertaken by organists, like Mykolas Racevičius-Račas, Juozas Dryja-Visockis, and Juozas Kalvaitis. But their songs were not published, with several exceptions appearing in periodicals. Therefore *Kanklės* by Kudirka signified beginning of a new era: the publication was enthusiastically received by the awakening intelligentsia and other enlightened strata of Lithuanian society.

Choral songs were in demand for performing at Lithuanian gatherings. Two parts of the publication comprised 42 songs, harmonized by the amateur musician Kudirka himself and by Polish composers W. Rzepko, A. Poliński, S. Niedzielski, P. Maszyński, and M. Biernacki.

Looking from the nowadays perspective it is evident that the publication was far from perfect: along with many advantages it also had numerous shortcomings. Among the latter, insufficient level of professionalism in some harmonizations should first of all be noted, while the publication as a whole is somewhat lacking in national originality. The harmonic accompaniment based on classical tonality composed for the folk melodies was frequently odds with the inner melodic structure and often distorted it instead of heightening. The creative relationship with Lithuanian folk melodies required that harmonizers exercise certain specific knowledge of folklore and its adequate understanding. In terms of purely musical level, such knowledge did not exist at the time not only in Lithuania or Poland, but also in the whole Europe; first sprouts of ethnomusicology appearing only at the very end of the 19th century in Germany and Austria. Therefore it can safely be acknowledged, that such a task was insurmountable for the above mentioned Polish composers, let alone the amateur musician Kudirka, because time for such an understanding had not yet come.

Nevertheless, *Kanklės* by Kudirka is a publication of great historical significance, presenting a number of folksongs to the broader social strata and drawing exceptional attention to these compositions. It is also important, that the Polish composers who harmonized the majority of these songs employed more varied means of harmonization than those used by the Lithuanian organists, authors of the first harmonizations. These include varied textures, combination of melody and choir tutti, autonomy of individual voices of the choir and their soft intonation. A couple of solo songs with the piano accompaniment and two choral songs characterized by strophic variation form could present an example for the future harmonizations of folksongs by Lithuanian composers.

Gauta 2008-11-28